

De geschiedenis van de manuele therapie

HUUB VOSSEN (OUD-BESTUURSLID NVMT), ANTON DE WIJER (OUD-VOORZITTER NVMT)

Het 40-jarig bestaan van de NVMT is een mijlpaal voor de vereniging en een goede aanleiding voor een terugblik vanuit een historisch perspectief met een verwijzing naar de toekomst. Immers het verleden vervult een belangrijke rol bij de totstandkoming van onze identiteit... Waar komen we vandaan, waar staan we nu en waar gaan we naartoe in de toekomst?

45

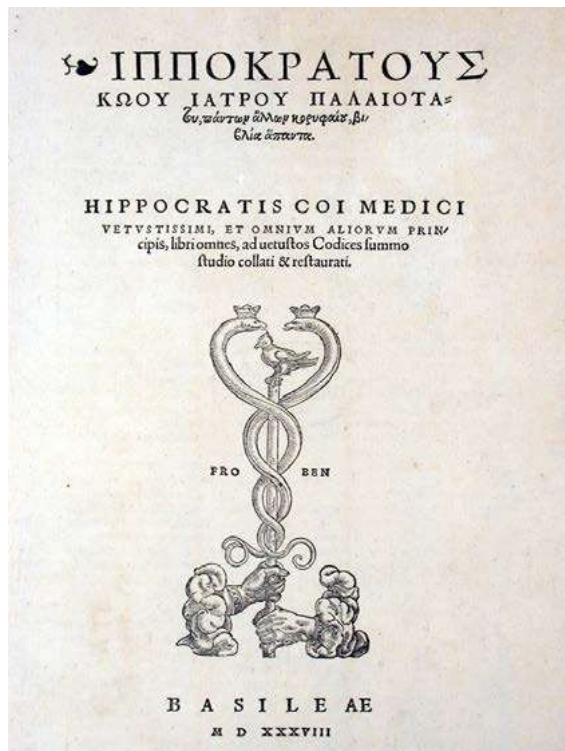
De ontstaansgeschiedenis van manuele therapie, mondiaal gezien

Eerste beschrijvingen van manipulaties

Hippocrates (400 v. Chr.) is als grondlegger van de westerse geneeskunde een van de eerste bronnen voor manuele therapie. Bij hem vinden we het vroegste beschreven voorbeeld van manipulatie aan de wervelkolom met o.a. tractie aan hoofd en voeten.

Hippocrates, die geboren werd op het eiland Kos in Griekenland zou daarom beschouwd kunnen worden als een fysio-manueel therapeut avant la lettre. Er zijn op het eiland veel sporen aanwezig van het eerste 'ziekenhuis/sanatorium' ter wereld. Tegenwoordig zijn met behulp van een 3D animatie de oefenlocaties, baden voor hydrotherapie en behandelbanken te bezichtigen. Hoewel de antieke geneesplaats waarschijnlijk dateert van ná Hippocrates waren de behandelingen wel gebaseerd op zijn leer.

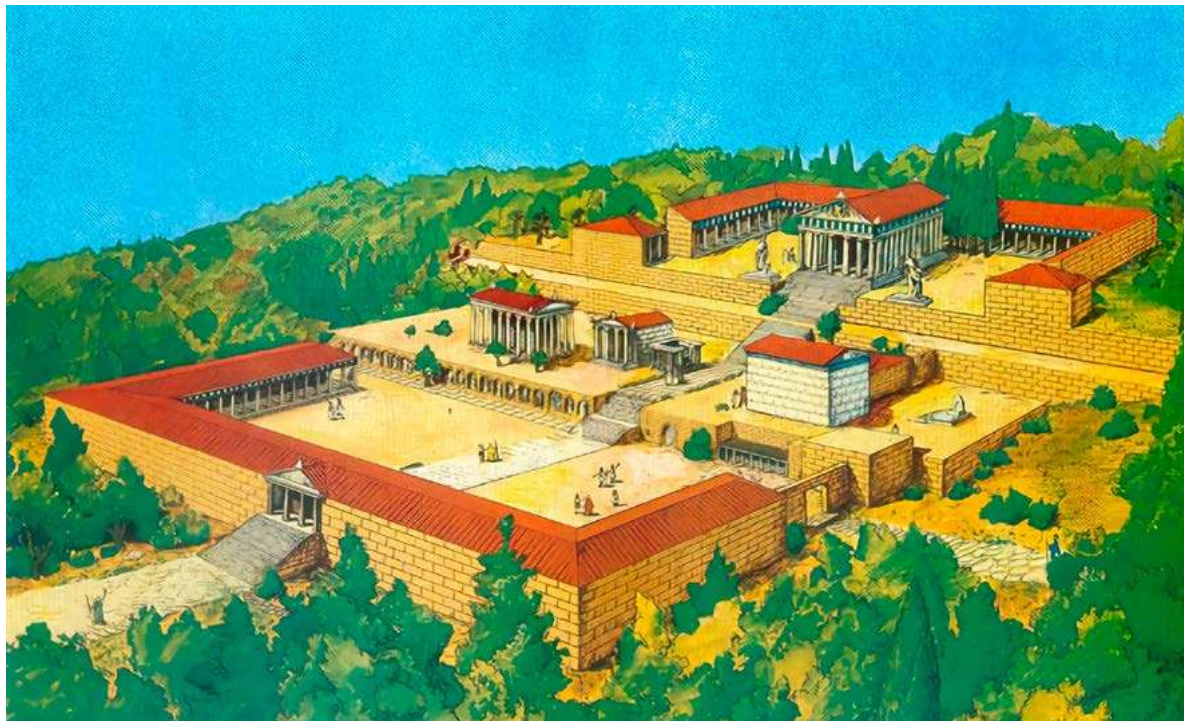

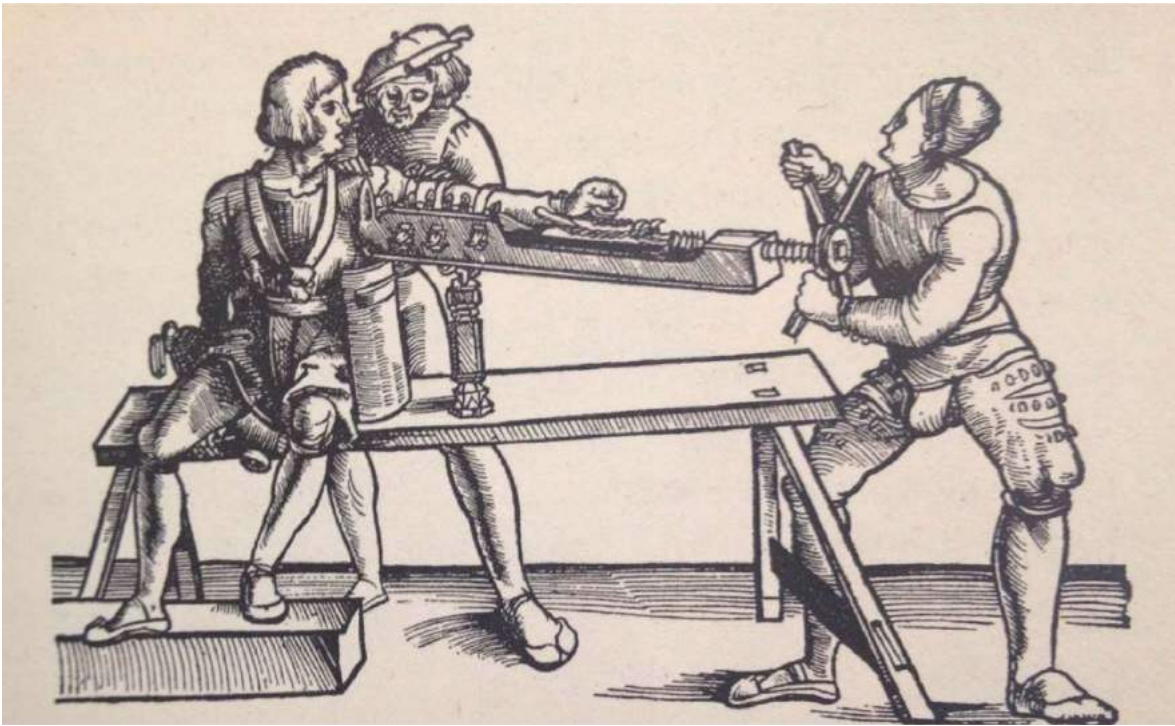
46

lis onder tractie. Niet alleen in het oude Griekenland werden dergelijke behandelingen al toegepast. Niet veel later zien we dat manuele handelingen ook in andere delen van de wereld beschreven worden. Deze werden ingezet om de vele aandoeningen (musculoskeletaal) te behandelen, waarbij aandoeningen van de wervelkolom het meest bekend zijn geworden. Zo werden manipulaties van de wervelkolom van oudsher op grote schaal toegepast in onder andere Indonesië, Hawaï, Mexico, Japan, China, India, Centraal-Azië en Mexico. De Londense orthopeed James Cyriax ging nog een stapje verder terug in de tijd. In zijn *Textbook of Orthopaedic Medicine* kunnen we lezen dat uit overleveringen blijkt dat in Thailand mogelijk al 4000 jaar geleden werd gemanipuleerd aan de wervelkolom. Kennelijk zijn toepassingen van manuele handelingen bij klachten aan het bewegingsapparaat zo oud als de mensheid.

Ook de latere Grieks-Romeinse arts Claudius Galenus (200 na Chr.) neemt in de westerse geneeskunde een belangrijke plaats in. Hij beschreef eveneens al manipulaties van de discus intervertebra-

Asklepieion – reconstructie

Bonesetters

Bonesetters

In literatuur uit de achttiende en negentiende eeuw komen we de zogenaamde 'bonesetters' tegen. In diverse bronnen staan deze bonesetters beschreven als 'beoefenaars van gewrichtsmanipulatie'. Vóór de komst van chiropractors, osteopaten en manueel therapeuten waren bonesetters de belangrijkste beoefenaars van dit soort behandelingen. Traditioneel bedreven ze hun professie zonder enige formele medische opleiding. Bonesetters hielden zich waarschijnlijk al bezig met het verminderen van gewrichtsdislocaties en het 'resetten' van botbreuken.

Anderson (1992) beschouwt de bonesetters als voorlopers van de huidige manueel therapeuten en chiropractors en verwijst daarbij naar de bonesetters uit Nepal, Rusland en Noorwegen.

Verskillende stromingen

In de loop van de negentiende eeuw ontstonden er in de manuele therapie verschillende stromingen. Dit had vooral te maken met het feit dat er verschillende visies ont-

stonden op de aandoeningen en het behandelen ervan met de eeuwenoude manuele technieken. Zo ontstonden in Amerika de osteopathie (volgens de visie van Andrew Still) en de chiropractie (volgens Daniel Palmer). De osteopathie ging hoofdzakelijk uit van het beïnvloeden van het 'viscerale systeem' terwijl de chiropraxie meer werkte vanuit het beïnvloeden van het 'musculoskeletale systeem'. De laatste is eigenlijk het meest verwant aan de huidige manuele therapie. Na 1900 komen namen op als de Britse John Mennell en James Cyriax, en de Franse Robert Maigne, die de manuele therapie verder systematisch gingen uitwerken. In 1950 nam Freddy Kaltenborn, die was opgeleid door Cyriax en Mennell, het initiatief voor de eerste opleiding manuele therapie voor fysiotherapeuten in Noorwegen. In Australië verwierf Geoffry Maitland faam met de 'Manuele Therapie volgens het Maitland Concept'. Doordat steeds meer therapeuten een opleiding manuele therapie gingen volgen, kwam de verspreiding van de therapie en later de erkenning langzaam opgang.

‘De opkomst van de manuele therapie, osteopathie en chiropraxie in Europa, was een reactie op de toenmalige reguliere geneeskunde.’

48 **De opkomst van de manuele therapie in Europa**

De opkomst van de manuele therapie, osteopathie en chiropraxie in Europa was een reactie op de toenmalige reguliere geneeskunde. Een medicus werd in het begin van de negentiende eeuw omschreven als ‘een geleerde zonder praktische scholing met een triest vak waarvoor veel moed nodig was en dat aandoenlijkheid vereiste om het te kunnen uitoefenen’ (T. Terlouw, 2010). De gangbare behandelmethodes uit die tijd waren: aderlaten, purgeren, het toedienen van medicijnen en opereren zonder narcose met een zeer hoge mortaliteit. Vanuit deze context kunnen we nu beter begrijpen waarom de ‘natuurwetenschappelijk methode’ steeds meer terrein won en de ‘manueel geschoolden’ uiteindelijk steeds meer aanzien kregen, ook onder medici, die hun hun vaardigheden vaak bewonderden. Er bleek dus ook in de geneeskunde behoefte naar vooruitgang maar wat moest er dan veranderen? De ‘Franse Kliniek’ nam in Europa het voortouw in de kentering door de nadruk te leggen op het belang van directe klinische ervaring bij de vorming van de medicus mede omdat alleen wetenschappelijk theoretische onderbouwing niet voldoende was om een goede arts te zijn, meenden de toenmalige opleiders in Frankrijk. Het is goed mogelijk dat de meer prak-

tisch geschoolde helers aanzien verworven met hun skills door deze opkomende visie in de geneeskunde.

Toch waren deze nieuwe stromingen in de manuele therapie ook een mikpunt van kritiek onder medici. Zij schaarden heilgymnasten, osteopaten en chiropractors allen onder één kam met de beoefenaars van alternatieve geneeskunde (kwakzalverij) zoals homeopathie en natuurgeneeskunde die ook in opkomst waren in de negentiende eeuw. De onwaarschijnlijke claims van de genezende werking van hun methode, die botste op het dogmatische denken in de opleidingen van destijds, werden door de medici verworpen. Een andere kwestie was dat deze nieuwe beroepsbeoefenaren zich op hun terrein gingen begeven en daar zaten de medici niet op te wachten. De behandeling van de wervelkolom en van andere delen van het bewegingsapparaat werd namelijk expliciet gerekend tot het domein van de geneeskunde (orthopedie). De strijd tussen heilgymnasten en medici werd op diverse plekken in Europa gevoerd en zeker ook in Nederland. Toch zette de opkomst van de manuele therapie zich mondiaal voort. Zo werd bij de heilgymnasten in Europa de belangstelling voor manuele therapie aangewakkerd door collega’s die in Amerika opleidingen hadden gevolgd. Met name door de positieve behandelresultaten van patiënten die in het buitenland

Meester Cornelis Ploegh, burgemeester en ledezetter in Jisp. Zijn naam staat nog steeds gegraveerd in het kerkje te Jisp, wat als de bakermat van de manuele therapie in Nederland beschouwd kan worden.

waren behandeld met manuele therapie groeide de belangstelling en daarmee ook het aantal beroepsbeoefenaren. Het zou nog echter tot het eind van de negentiende eeuw duren voordat de manuele therapie een vaste plaats veroverde in Europa.

De ontstaansgeschiedenis van de voorloper van manuele therapie in Nederland

Ook in Nederland kenden we bonesetters. Zij waren in de zeventiende eeuw al op grote schaal actief in het Noord-Hollandse plaatsje Jisp dat door zijn maritieme achter-

grond veel bezoekers wist te trekken omdat het indertijd door de open verbinding met de Zuiderzee, een belangrijke havenplaats was voor walvisvaart en haringvisserij. In dit kader kunnen we de bonesetters oftewel de ledezetters in Jisp beschouwen als de manueel therapeuten avant la lettre in Nederland. De bakermat voor manuele therapie in Nederland lag in feite dus in dit Noord-Hollandse plaatsje, dat toentertijd bekend was om de vermaarde ledezetters als behandelaars van kreupelheid, dislocaties na fracturen en verminkingen.

49

Mr. Cornelus Jacobsz Ploegh (1624–1696) was de meest bekende ledezetter, omdat hij tevens burgemeester van Jisp was. Op het kerkhof van Jisp duiken meerdere namen op zoals Thaemszoon de Leedsetter (gestorven 29 maart 1606), mr. Willem Thaemszoon (gestorven 24 februari 1644) en mr. Jacob Ploegh (1657–1692). Ze waren tot ver over onze grenzen vermaard. Het praktijkhuis stond bekend als het ‘Verbandstukje’.

In Jisp, waar een van de bekendste bonesetters nog wordt vermeld op een plaquette in het kerkje heeft de Nederlandse Vereniging voor Manuele Therapie (NVMT) het boek gepresenteerd over de Geschiedenis van de Manuele Therapie in Nederland (geschreven door dr. Thomas Terlouw, historicus en fysio-manueel therapeut).

De opkomst van de manuele therapie in Nederland in de twintigste eeuw

De vormen van manuele therapie die we nu kennen in Nederland deden hun intrede in het begin van de twintigste eeuw. In de periode 1945–1981 verschenen de eerste artikelen in het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* (NTVG) over osteopathie, chiropraxie en manuele therapie.

De eerste opleiding voor manuele therapie

Prof. Dr. Rob Oostendorp, manueel therapeut

in Nederland werd opgericht in 1964 door G. van der Bijl sr. (1909–1977) in Utrecht, in 1967 gevolgd door de Stichting Manuele Geneeskunde (smg) in Eindhoven. Dit laatste initiatief kwam tot stand op voordracht van Dr. Ir. F.J. Philips die tijdens zijn verblijf in Nieuw-Zeeland te maken kreeg met rugklachten die met succes behandeld werden met manuele therapie.

Beide opleidingen maakten hun eigen ontwikkelingen door waarbij de visie niet altijd parallel liep. Wie kent ze niet... de Methode Eindhoven en Utrecht, het Maitland Concept, de Methode Cyriax en Marsman etc. Een bonte verzameling van methodes. Hoe moest een patiënt of verwijzer hier nog wijs uit worden? Deze verschillende opvattingen leidde vaak tot conflicten over de vraag de welke 'smaak in de manuele therapie' erkend zou moeten worden en tot discussies of de wervel bij een manipulatie nu wel of niet moest 'kraken'. Het woord 'bottenkraker' was al sinds de oudheid ingeburgerd en de zin-

snede 'voor iedere knak een knaak' werd veelal toepasselijk geacht. De belangrijkste overeenkomst tussen al die methodes was toch die enorme inhoudelijke gedrevenheid en de passie die de manueel therapeuten lieten zien o.a. in de ontstane docent-vakgroepen. Uiteindelijk leidde die gedrevenheid tot de oprichting van de eerste Vereniging in de Manuele Therapie (vmt) in 1968 en later, in 1978, tot de erkenning door het KNGF van de manuele therapie als verbijzondering binnen de fysiotherapie. Enkele jaren later, in 1982, werd de Nederlandse Vereniging voor Manuele Therapie (NVMT) opgericht en in 1991, de Nederlandse Associatie Orthopedische Manuele Therapie (NAOMT).

De verschillende stromingen in de manuele therapie Nederland zorgden ervoor dat het vak nooit saai werd. Er was altijd wel iets te bediscussiëren en misschien heeft die diversiteit de roep om de verdere wetenschappelijk onderbouwing wel versneld. Rob Oostendorp was de eerste manueel therapeut in Nederland die in Nijmegen promoveerde op het vakgebied (1988) met zijn proefschrift getiteld: *Functionele Vertebrobasilaire Insufficiëntie*.

Oostendorp werd later hoogleraar in de manuele therapie aan de Vrije Universiteit Brussel (vub). Onder invloed van Rob Oostendorp, Nol Bernards en Leo Hagens werden de neurofysiologische factoren in de jaren tachtig verder uitgewerkt, hetgeen geleid heeft tot het meerdimensionale belastings- en belastbaarheidsmodel. Rector magnificus van de UvA, prof. dr. Lex Bouter, prees op het afscheidsjubileum van prof. dr. Rob Oostendorp dat de manueel therapeuten door als eerste wetenschap op de bestuurlijke agenda van de NVMT te zetten, voorloper werden binnen de beroepsgroep van fysiotherapeuten.

‘Laten we hopen dat het vak geschiedenis van de manuele therapie ook wordt geïntroduceerd binnen de masteropleidingen in Nederland.’

Ook werden er deskundigen uit de medische specialismen op gebied van de wervelkolom naar de opleidingen manuele therapie gehaald.

Prof. Henk van Mameren, anatoom en verbonden als docent aan de SOMT, prees de pioniers in de manuele therapie destijds vanwege hun enorme gedrevenheid en kennis van de anatomie, bewegingsleer en

Dr. J.C. Jansen, een van de eerste bestuursleden van de nvmt

pathofysiologie van de wervelkolom. Door de vele bevlogen baanbrekers die we hebben gehad in ons vakgebied, kunnen fysiotherapiestudenten nu een masteropleiding in de manuele therapie volgen.

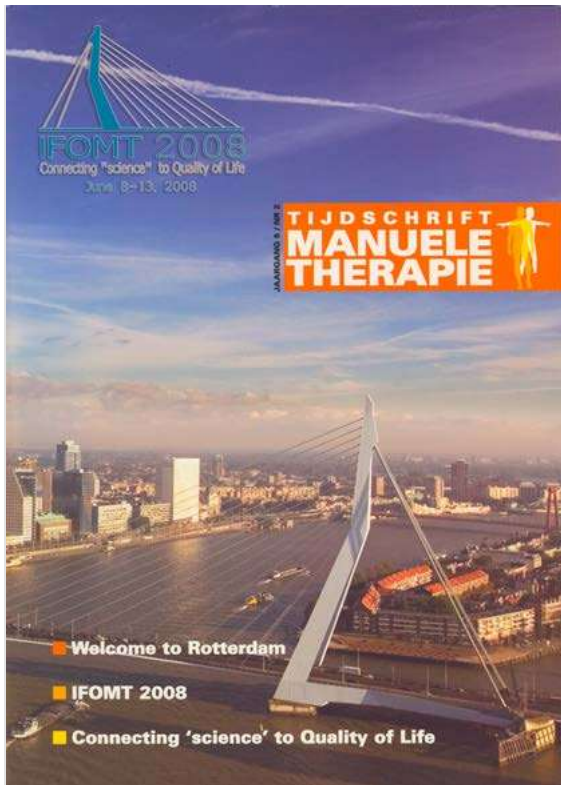
51

Op 20 juni 1979 besloot het Hoofdbestuur van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Fysiotherapie om de manuele therapie te erkennen als verbijzondering binnen de fysiotherapie. Niet lang daarna, op 23 maart 1981, vond in Zeist de oprichting van de Nederlands Vereniging voor Manuele Therapie (NVMT) plaats met als belangrijkste doelstelling: het bevorderen van de manuele therapie als specialisme van de fysiotherapie.

De manuele therapie in Nederland maakte sindsdien een enorme opmars door en kreeg veel invloed. Ook in het buitenland bleven alle ontwikkelingen in Nederland niet onopgemerkt wat tot gevolg had dat de NVMT het beroemde internationale 'IFOMT congres' naar Rotterdam kon halen.

De toekomst van de manuele therapie

Vanuit historisch perspectief zijn de manueel therapeuten relatief gezien nieuwkomers in de gezondheidszorg in Nederland. Zeker als we beseffen dat de KNGF (Konink-

IFOMT congres te Rotterdam in 2008

lijk Nederlands Genootschap voor Fysiotherapie met als voorloper de Vereniging voor Heilgymnastiek al meer dan 100 jaar bestaat. De manuele therapie heeft zich in dat perspectief in feite pas later maar wel in korte tijd prominent ontwikkeld en georganiseerd in Nederland. De NVMT maakt daarom met dit 40-jubileum ook weer geschiedenis... op weg naar het gouden jubileum over 10 jaar!

Met de ontwikkeling van de masteropleidingen en de wetenschapontwikkeling in Nederland zijn de visieverschillen tussen de diverse stromingen in de manuele therapie naar de achtergrond geraakt en werd de strijdbijl begraven. Hierdoor is het vak manuele therapie volwassener geworden en in dat licht was de kritiek van de dogmatische medici van 150 jaar geleden misschien wel terecht. Zij keken vanuit een wetenschappelijk perspectief naar deze nieuwe methoden op het domein in de geneeskunde. Laten we daarom hopen dat het vak 'Geschiedenis van de Manuele Therapie' ook

wordt geïntroduceerd binnen de huidige masteropleidingen in Nederland (in navolging van de MT-geschiedenislessen van Rob Oostendorp op de VUB) zodat studenten de wijze lessen, die de geschiedenis van de manuele therapie ons te bieden heeft, ter harte kunnen nemen. Want wie zijn geschiedenis niet kent...

In de afgelopen decennia is de terminologie en domeinafbakening aan de orde geweest en verduidelijkt. Op de vraag wat manuele therapie is, vindt men in de literatuur nog wel verschillende antwoorden. In eerste instantie was de benadering aandoeningsspecifiek. Inmiddels is de therapie meer patiëntgericht geworden en heeft zich in de breedte weten te ontwikkelen, gebruik makend van de domeinen psychologie en sociologie waardoor begrippen als pijnmodulatie en management nu meer op de voorgrond staan. De manueel therapeut heeft door zijn fysieke benadering gecombineerd met sterk toegenomen communicatieve vaardigheden die gericht zijn op gedragsmodificatie en leefstijl, een juiste positie weten te verwerven in de huidige patiëntgerichte zorg.

De NVMT heeft een mijlpaal bereikt en kan er prat op gaan dat er in korte tijd veel goeds tot stand gekomen is. Met trots kijken we terug op het roemrijke verleden van de manuele therapie die een prominente positie heeft weten te verwerven in de gezondheidszorg. Niet in het minst dankzij de belangrijke bijdrage van de NVMT. Graag wil het bestuur van de Stichting Fysiotherapie Geschiedenis (SFG) de NVMT van harte feliciteren met dit 40-jarig jubileum.

*

Referenties

1. Claudius Galenus. https://nl.wikipedia.org/wiki/Claudius_Galenus
2. Bonesetters. <https://en.wikipedia.org/wiki/Bonesetter>
3. Terlouw T.J.A. *Over de 'manipulatietherapie' is zeker het laatste woord nog niet gezegd. Inleiding tot de geschiedenis van de manuele therapie in Nederland.* 20/10 Uitgevers. (2011)
4. Terlouw T.J.A. *De opkomst en neergang van de Zanderinstituten rond 1900 in Nederland* Gewina 27 (2004) 135-158.
5. Terlouw T.J.A. *De opkomst van het heilgymnastisch beroep in Nederland de 19e eeuw. Over zeldzame amfibieën in een kikkerland.* Koninklijke bibliotheek, Den Haag. p.260,261, 168. (1991)
6. Leijssenaar B. *Fysiotherapie in Nederland. 1965-heden.* KNGF, Amersfoort. (2011)
7. Stichting Geschiedenis Fysiotherapie (SGF), Drs. W. Schoenmans, fysiotherapeut, filosoof. Urk.